

azokról mondja, hogy fát, szénát, pozdoriát építenek rá. De a tűz által megigazulnak. ... Az Isten igéje a fő dolog, ez az a fő szentség, amiről a keresztyén nép a szent nevet kapta. Mert Isten igéje szent és megszentel mindent, amihez ér, sőt az ige magának Istennek a szentsége. ... Mert maga a Szentlelek vezeti, avatja fel és szenteli meg az egyházat, vagyis a szent keresztyén népet az igével... A szent ige az az igazi szentség, és az az igazi kenet, amely felavat az örök életre. ... A külső ígéről mondom ezt, arról, amit emberek élő szóval hirdetnek, akár én, akár te. Ezt hagyta Krisztus hagyatékként maga után, mint nyitóduló jelet, hogy megismerhető legyen róla az ő egyháza és a szent keresztyén nép mindenütt a világon. ... Jegyezzük meg, hogy az ige az első fő szentség, miként Szent Ágoston is mondja: »Ecclesia verbo Dei generatur, alitur, nutritur, roboratur« (Az egyházat az Isten igéje szüli, tartja, táplálja, erősíti.)»

Isten igéje szent és megszentel mindent, amihez ér.

*H*ívánunk minden Olvasónknak lélekben felemelő, hitben megerősítő, a mindennapi életre megújító karácsonyi ünnepet!

a szerkesztőség

„Történelmi kép – hitelesen. Kerekasztal-beszélgetés Korányi András: *Hanem szeretni* is című könyvéről”, in: *Keresztyén Igazság*, Új folyam 96.szám, 2012/ 4. 7–29. old.

Történelmi kép – hitelesen

Kerekasztal-beszélgetés Korányi András: *Hanem szeretni* is című könyvéről

A közelmúltban jelent meg a Luther Kiadó gondozásában Korányi András: *Hanem szeretni* is című könyve, mely egy új sorozat első köteteként kívánja bemutatni Káldy Zoltán (1958–1987) itthon és külföldön végzett püspöki szolgálatát és ezen keresztül egyházunknak azt a több mint negyedszázados időszakát, amelyet Káldy-korszakként szoktak emlegetni.

Mivel összefoglaló monográfia eddig még nem született erről az időszakról és Káldy Zoltán személyéről, a könyv a hiány pótlására vállalkozik, és hiteles történelmi képet akar nyújtani a közép- és fiatal nemzedéknek, akik már nem vagy csak gyermekkori emlékeket hordozhatnak róla. Folyóiratunk kezdettől fogva elkötelezett egyházunk múltjának teológiai és történelmi tisztázására, a megújulás szempontjából nélkülözhetetlennek tartja a hiteles történelmi kép bemutatását. Ezért a szerkesztőség elhatározta, hogy a hagyományos könyvismeretítés helyett kerekasztal-beszélgetést kezdeményez a könyvről. A kerekasztal-beszélgetésre felkértük Terray László Norvégiaiban élő ny. lelkészt, Boleratzky Lóránd jogtudóst, ny. ügyvédet, egyetemi magántanárt, Mirák Katalin történészt, a Tényfeltáró Bizottság tagját, valamint dr. Fabiny Tibor professzort és Ittész János ny. püspököt, folyóiratunk egykori és jelenlegi szerkesztőségének tagjait.

A mindeggyiküknek szóló szerkesztői kérdések mellett ki-ki „személyre szabott” kérdést is kapott. A válaszádra pedig a könyv szerzőjének is szívesen adunk helyt abban a reményben, hogy ezzel hozzájárulunk – Mirák Katalin történész szavait idézve – a Káldy-korszak „egyik legterhesebb öröksége” felszámolásához és egyházunkban az élénk szellemi-tudományos légkör kialakulásához.

A szerző előszavában így vall munkájáról: célja az volt, „hogy a korszakokat és eseményeket meghatározó kulcsdokumentumokat felmutassa, azokra építve adjon áttekintést a vállalt témában, s mindezt igyekezzon a külső egyházi és politikai környezetet szem előtt tartva megérteni és bemutatni.” Eléri-e ezt a célt a könyv? Hogyan illeszkedik a célkitűzéshez a könyv téma-választása, koncepciója? Találó-e a könyv címe?

Mirák Katalin:

Fontos könyv jelent meg Korányi Andrástól. A kötet 1990 utáni egyháztörténet-írásunk egyik régi mulasztását pótolja, hiszen tudomásom szerint Káldy Zoltánról halála után 25 évvel ez az

első átfogó ígérennyel írt munka. Egy Káldy-monográfia régóta várat magára, s bár az alcím megtevesztő lehet, a kötetet előlvasva világos, hogy ezúttal sem a teljességre törekvő írást tartunk kezünkben. E feladatot Korányi András könyve sem tölti be, hiszen a püspöki működésnek – Káldy esetében rendkívül domináns, mégis – egyetlen területét, a külügyi és nemzetközi munka tárgyalását vállalja fel. E témakörben azonban mindenképpen jelentős továbblépést jelent a Káldy-életmű megismerésében. Hiánypótló írás, minden erényével és kisebb-nagyobb hiányságával együtt is.

A *Hangulies* megfogalmazza a kötet célját: a szerző munkáját egyrészt hiánypótló műként határozza meg, másrészt első kísérletként a források összegyűjtésére, a pályakép szakaszolására és főbb eseményei felvázolására. Nem kis feladatra vállalkozik tehát, a tét különben is igen nagy, mivel a bevezető tanúsága szerint egyben a Luther Kiadó új, *Egyház a szocializmusban* c. sorozatának indító kötetéről van szó!

A kötet periódusokra tagolva, kronologikus rendben vázolja Káldy püspök nemzetközi működése főbb állomásait Nyborgtól (1959) Budapestig (1984), illetve haláláig. Az áttekintés alapjául püspöksége kezdetétől 1971-ig javarészt Káldynak „Pécs” fedőnéven készített hálózati jelentései szolgálnak, azok mentén halad végig a külügyi munka főbb területein. Ezen időszak tárgyalt területeiről még többreút képet kaptunk volna, ha Káldy – saját interpretációját és szempontjait erősen közvetítő – hálózati jelentései mellett a szerző más típusú korabeli állami és állambiztonsági dokumentumokat is felhasznál (pl. AEH-iratok vagy a protestáns nemzetközi szervezetekről és a prágai Keresztény Békekonferenciáról szóló belügyi dossziék anyaga). Káldy Zoltán ’70-es évekbeli külügyi munkáját az egyházi világszervezetek nagygyűléseinek kronologikus rendjét követve ismerteti, a ’80-as éveket a budapesti világyűlés szempontjából tárgyalja. Lényegre törő összefoglalást nyújt az egyes időszakok főbb világpolitikai eseményeiről, összefüggéseiről, azoknak a nemzetközi egyházi életre gyakorolt hatásáról. Korrekten vázolja azokat a tendenciaváltásokat is, amelyeknek mindenkor függvényében Káldy a külügyi munkát végezte. Hasznos lett volna ezzel párhuzamosan a belpolitikai háttérnek és annak a Kádár-rendszernek is nagyobb figyelmet szentelni, ahonnan Káldy kilépett–kiléphetett a nemzetközi politika színterére.

Mindenképpen értékelendő a szerző azon szándéka, hogy Káldy Zoltánról külügyi munkája kapcsán árnyalt képet adjon. (Ez azonban helyenként túlzottan óvatosan és körültekintően fogalmazott mondatokban jelenik meg.) E szándékból eredően a pályakép történeti oldala mellett Káldy személyiségét és a püspöki működés vélt vagy feltételezett mögöttes személyes okait és indítékait is felveti. (Koncepcionális megállapításait azonban számos esetben nem dokumentálja!) Ezáltal a vívódó, gyötrődő, a történeti-politikai körülmények között őrlődő, a Kádár-korszak ingoványos terepén utat kereső, az egyházi és az állami ellenfelek között magára maradó, de a szocializmusban végül az egyház és a maga helyét is megtaláló püspök vonásait rajzolja élesre. Ezzel vélhetően a Káldy-korszakban előbb reakciónak, később ellenzékinek titulált és sarkosnak minősített történetirői íránnal szemben akar alternatívát adni, amely a pártállam felé maximálisan lojális, eszközeiben diktatórikus, karrierista, stílusában arrogáns, erőszakos, durva, sőt gyakran trágár, autokrata, az egyházban teológiai és személyi terrort gyakorló egyházve-

zető képét rögzítette. A kötetben erősen munkál a megértés szándéka is, a történeti-politikai egyházpolitikái (kényszer)helyzet, még inkább az egyházvezető személyisége iránt. Pl. igyekszik magyarázatot adni Káldy bizonyos jellemvonásainak 1958 utáni (!) kialakulására (43. o., 51. o.). Elfogadható szerzői törekvések ezek, amennyiben a lehetőség szerint „objektív” bemutatás szándéka mozgatja. (A kötet érzelmi töltetű címe azonban e szándékot kissé kétségessé teszi.) Mindezek mellett a szerző lényeges pontokon és átfogó értékeléseiben kritikái észrevételeket is tesz (pl. Káldy LVSZ-elnökké választásának értékelése 109. o.).

2009-ben a „gyógyító emlékezet” mottójával tartott Deák téri sorozat egyikén hallottam Korányi András előadását Káldy Zoltán püspöki szolgálatának nemzetközi összefüggéseiről. Emlékezetem szerint a korrekt ismertetést *A botcsinálta diplomata* című habilitációs értékezése alapján tartotta. E címet szellemesnek és Káldy Zoltánra vonatkoztatva igen találónak éreztem. A mostani cím azonban látásom szerint nem vált a kötet javára. Nehéz e mondatot – *Hanem szerezhri is* – másképp értelmezni, mint kérésként a borítón látható püspökre vonatkoztatva. Ezzel a szerző olyan érzelmi hangot üt meg, amely véleményem szerint nem kaphat központi helyet és figyelmet egy máskülönben távolság- és mértéktartásra törekvő műben. Az olvasót még a könyv kinyitása előtt, pusztán a borító láttán olyan érzelmi ráhatás éri, amit mindvégig nehezen tud feledni. A címbeli gondolatnak leginkább a befejezésben van a helye, végső összegzésként. Ahogy azt a szerző egyébként meg is teszi, és a kereset szerkesztésnek megfelelően a kért-felszólító mondatot – immár bővebben idézett eredeti szövegkörnyezetében – megismétli. (Sőt kétszer is. Nyilván szövegszerkesztési hiba, hogy a címadó idézet a 114. és 118. oldalon is olvasható.) Szerencsés lett volna azonban már a címben is formailag egyértelműen jelezni, hogy valójában Káldy Zoltántól való idézetről van szó, s nem a szerzőtől származó direkt instrukcióról.

Az alcím és a kötet tartalma nem fedi egymást. Míg az előbbi arra utal, hogy Káldy Zoltán itthoni és külföldi püspöki szolgálatáról lesz szó, a hazai rész – néhány általános utalástól eltekintve – nem jelenik meg a tanulmányban. Igaz, a bevezetésben a szerző egyértelműen jelzi a téma-szűkítést, s hogy Káldy egyházvezetői tevékenységét a „vállalt témában” tekinti át. Ezért csak a legszükségesebb mértékben foglalkozik belső egyházi ügyekkel, egyházpolitikai és teológiai fel-szültségekkel vagy Káldy Zoltán autoriter egyházkormányzásának itthoni megnyilvánulásával.

Természetesen egy életpályát mindenképpen szükséges részeiben is kutatni és megírni. Épp e kötet kapcsán azonban felmerülhet a kérdés: szabad-e a püspöki szolgálat egyik területét – amely minden eredménye és pozitív hozadéka ellenére is az egyházvezetői működés második vonalát jelenti – ennyire különállón, a hazai belső egyházi folyamatoktól elválasztva vizsgálni? Úgy gondolom, hogy egy közel három évtizedes korszakot nevével fémjelző magyarországi püspök esetében, különösen egy sorozatindító, „alapozó” kötetben az itthoni szolgálatnak nagyobb teret kellett volna kapnia.

Fabiny Tibor:

Korányi András *Hanem szerehri is. Káldy Zoltán püspöki szolgálatára itthon és külföldön* című könyvét Gáncs Péter püspök 2009 első napjaiban az *Evangelikus Életben* – tehát jóval a kézirat habilitációs értékezeként történő elfogadása előtt – nagy várakozással ha-

rangozta be: „Reményteli érdeklődéssel várom Korányi András habilitációs dolgozatának közeli megjelenését is. Egyháztörténészünk éppen Káldy Zoltán életpályáján keresztül az egész keresztakit vizsgálja”. A püspöki megnyilvánulás annak a jelzése, hogy a beharangozott könyv remélhetőleg „kiegyszerűsített” képet fog nyújtani, s az egyházvezetés által is jóváhagyott, „kanonikus” álláspontot fogja képviselni.

A könyv alapos áttanulmányozása során azt kell azonban megállapítani, hogy a munka nem felel meg ennek a vártakozásnak. Az alábbiakban fejtem majd ki, hogy miért.

A könyv alcíme azért félrevezető, mert többet ígér, mint amit a könyv valóban ad. Amíg az eredeti habilitációs értekezés a témát helyesen leszűkítette, s Káldy szolgálatát egyházunk „nemzetközi kapcsolatainak fényében” vizsgálta, addig a könyv már a püspöki szolgálat átfogó értékelését („ittthon és külföldön”) helyezi kilátásba, noha az eredeti tartalom nem bővült. Az eredeti cím *A botcsinálta diplomata* semmiképpen sem volt szerencsés, s helyes, hogy ezen változtatott a szerző. Az új cím (*Hanem szerethi is*) kapcsán sokaknak bizonyára az jut eszébe, hogy Káldy alakját az elmúlt években sokan egyoldalúan fekete színekkel rajzolták meg, s most egy árnyaltabb képet kaphatunk, vagyis Káldyt nemcsak szidni, hanem szeretni is lehet. Ezt senki sem vitatja el, hiszen voltak olyanok, akiket valóban Káldy „emelt ki” a sanyarú sorból, bár ennek sokszor „drága” ára volt... Sokakat azonban sanyarú sorbsa taszított, ám róluk nem szól a könyv. Az is igaz, hogy – emlékeim szerint – a nyolcvanas évek elején a fiatal lelkészek egyszerre tekintették őt félelmetes diktátornak, és nevezték maguk között „seriffnek”, ami azért pozitív érzelmeket is sejtet. A cím annyiban szellemes, hogy Káldy egyik könyvének címére utal (*Hanem szolgálni is...*). Ám a felületen olvasó figyelmét könnyen elkerülheti az, hogy a címben idézett fordulatot (1. 7., 113., 118. o.) Káldy – bár látszatra a szocializmusban élő egyházakról szót – valójában önmagáról, az egyházvezetésről fogalmazta meg. Arról ugyanis nem tudok, hogy bárki részéről magát az egyházat vagy az egyházakat érte volna kritika, arról viszont igen, hogy az egyházvezetőket (azaz Káldyékát) és az általuk kötelező ideológiává tett ún. „diakóniai teológiát” tényleg komolyan bírálták. Káldy tehát e többször idézett mondatában valójában csúsztatott, s Korányi – minden magyarázat nélkül – sajnálatosan könyve címévé nemesíttette ezt a csúsztatást.

Boleratzky Lóránd:

Sebeket feltépni mindig fájó, de még inkább az, ha egy egyház sebeit tépjük fel, egy olyan egyházét, amely ellenséges környezetben volt kénytelen tevékenységét végezni sok kísértés és megpróbáltatás közepette, és nem tudott eléggé erős maradni ahhoz, hogy mindvégig hű maradjon Urához, és őt feltétel nélkül szolgálja. ...

A szerző munkája figyelembe vette a hozzáférhető forrásokat, munkája kétségkívül hozzájárult Káldy Zoltán hosszú püspöki szolgálatának a megismeréséhez, bár elsősorban a püspök mellett felhozható tényeket igyekezett bemutatni. A terhére róható magatartásokat a személyi kérdéséknél szükséges lett volna ismertetni: így a teológiai tanárok közül Wiczán Dezső, Sólyom Jenő és Karner Károly menesztésének körülményeit, a lelkészek közül Schulek Tibor nyugdíjazását, Scholz László, Danhauser László lelkészek elmozdítását, a Zászkaliczky család üldözését. Sok esetben ezek a gyülekezet széteséséhez vezettek.

A könyv *Hanem szerethi is* címe arra utal, hogy Káldyt nemcsak bírálni, hanem szeretni is kell. Aki igehirdetéseit hallgatta – eltekintve annak politikai tartalmától – az ezzel elégedett lehetett, az azonban, aki püspöki tevékenységét vizsgálja, már aligha lehet elégedett. Egy személy megítélésénél aligha járunk el helyesen, ha csak egyik oldalát ítéljük meg; az egész ember működését kell vizsgálni. Úgy tűnik, hogy a szerző ezt a vizsgálatot elmulasztotta, és erkölcsiileg adós maradt az ítélettel.

Terray László:

Mindenekelőtt annyit, hogy mint Mirák Katalinnak és Fabiny Tibornak, nekem is feltűnt már első belapozásra, hogy a könyv alcíme szerint Káldy Zoltán *teljes püspöki szolgálatáról* kíván szólni, de csak *külföldi* szolgálatának „karrierjét” mutatja be. De szerintem mint ilyen sem ad kielégítő képet Káldy szolgálatáról. Van kommentárom a Dokumentumokhoz (amelyek a könyvnek több mint a felét teszik ki), és több hiányra szeretném felhívni a figyelmet. Erre viszont áterek.

Ittész János:

Előjáróban jeleznem kell, hogy válaszaím megfogalmazása előtt már olvashattam Terray László, Boleratzky Lóránd és Fabiny Tibor hozzászólásait. Igyekszem az ismételéseket elkerülni, ezért itt előjáróban összefoglalóan jelezem teljes egyetértésemet véleményükkel, az egyes témákkal kapcsolatos észrevételeikkal, kritikáikkal. Azt is el kell mondanom, hogy különösen Terray László válaszaik rendkívül informatívak voltak számomra, új ismeretekkel is gazdagítottak, ill. a korábbi írásaira történt utalásaival frissítették emlékezetemet.

Korányi András munkájának, az először a debreceni Református Hittudományi Egyetemen habilitációs értekezésént benyújtott, majd a Luther Kiadónál megjelent könyvének a kiadását én is nagyon vártam. Azt reméltem, hogy megjelenésével végre egyházunk népe számára is „ki nyílik az ajtó”, és az eddig sok tekintetben csak a Keresztvény Igazság új évfolyamainak lapjaiban olvasható kritikus elemzések után az Ordass Lajos Baráti Kör tagjainak és szimpatizánsainak szűkebb körén túl többekhez eljuthatnak a hiteles és a közös múltunk eseményeit bemutató és összefüggéseit feltáró információk. Nekem is csalódnom kellett. Mert miközben a szerző Káldy Zoltán karrierjének fő állomásait és karrierépítésének „sikereit” igyekszik felvázolni, adós marad a remélt és igényelt teológiai reflexiókkal és az általa vizsgált személyiség és korszak – a szerzőtől joggal elvárható – egyértelmű értékelésével. Ha pedig ez nem történt meg – és nem történt meg! –, jogos a kérdés: vajon miért nem? (A kérdés megválaszolására nekem is van véleményem, de ennek kifejtésére nem ez a kerekasztal hivatott.)

Hogyan értékel a könyvet teológiai szempontból? Mennyire érvényesül az egyes események értékelésénél a teológiai szempont?

Terray László:

Feltűnik, hogy már a könyv bevezetésében bejelenti a szerző, hogy „a Káldy Zoltán nevéhez fűződő diakóniai teológia átfogó rendszeres teológiai értékelését” nem tekinti feladatának (10.

o.). Sajnos, a benyomás az, hogy még csak egy elemi, leegyszerűsített teológiai elemzést is kell a könyvről – pedig a „diakóniai teológia” központi szerepet kap a szövegben –, és annak számos elemzője volt a teológiai irodalomban magyarul, de más nyelveken is már a 60-as évek óta. Eibner, Gémes, Baer, Vajta, Fasang Árpád erre vonatkozó munkáit teljesen figyelmen kívül hagyja a szerző. Tartózkodik vajon attól, hogy velük vitába szálljon? Vagy annyira lényegteleneknek tartja őket, hogy említésre se érdemesek? Szakmailag meg nem engedhető mulasztás, hogy Vajta könyvét (Die *diakonische Theologie* im Gesellschaftssystem Ungarns, 1987) még csak meg sem említi bibliográfiájában (227. o.).

Különösen is sajnálatos, hogy Korányi Káldy Zoltánt magát úgyszólván „nem engedi szóhoz jutni.” Káldy döntéseit, kijelentéseit, felszólalásait elemzi és kommentálja, de csak kevés helyen idézi. Forrásként sem használja Káldyt több helyen, ahol ez természetes lett volna. Kivételek persze a Dokumentumokban szereplő válogatott Káldy-iratok.

Az amszterdami előadást (1975), amelynek legnagyobb részét tudvalevőleg Karner Károly írta Káldy számára, Korányi teljes egészében hozza dokumentumként (182–196. o., 15 oldal). Ugyanakkor az alapvetően fontos pécsi beszélgetést az állambiztonság képviselőivel 1958 szeptemberében csak egy fél oldalon kommentálja, és a lefőhelyre is csak a lábjegyzetben utal. Miért? Ezt a dokumentumot teljes egészében be kellett volna venni a könyvbe!

Korányi szól ezen kívül „belügyi dokumentumokról” is, amelyek ebben az időpontban „megdöbbentő képet adnak arról, hogy Káldy néhány hét alatt mennyire felkészült új feladataira”, de ezek közül a dokumentumok közül sem tesz közzé egyet sem. Pedig Káldy teljes működésének alapjait (ittthon és külföldön) fektette le ez a beszélgetés, és minden bizonnyal meghatározta annak és azoknak a napoknak és heteknek a légkörét, amikor ez történt. Nem tudom viszont tartatni magam attól, hogy megemlísem: a könyvben lábjegyzettel megadott lelőhely szerint Káldy már itt, 1958 szeptemberében Pécssett felhívta az állambiztonság figyelmét arra, hogy Dóka Zoltán és egyes lelkészársai „a jelenlegi haladó egyházi vezetéssel és az állammal nem hajlandók együttműködést vállalni.” Nem ártott volna már ezt az alapvető csapdahelyzetet etikai mérce alá venni.

A „diakóniai teológia” magához illő partnert talált magának abban a „hídepítés-elméletben”, amelyet az LVSZ főtítkára, Carl Mau képviselt. Azért meggyünk Budapestre, mert „hidat kívánunk építeni” „egyházak között, amelyek különböző szociális rendszerekben élnek”, és „ezeknek az egyházaknak a népei és országai között is” – mondta Carl Mau röviddel a világgyűlés előtt (LWI 8/1984 febr. 23. 4. o.) Ebben a hídepítésben foglalja össze a könyv Káldy szolgálátát és politikáját („A híderés politikája”, 112–115. o.). A nyolcvanas évek Európájában több hasonló elmélet, áramlat és kísérlet „lógott a levegőben”: „Megajvítjuk a (keleti) szocializmust.” Ilyen hídepítő kísérlet volt az a mozgalom is, amely *keletnémet* és holland kezdeményezésre „Igazság, béke, teremtésvédelem (Gerechtigkeit, Frieden und Bewahrung der Schöpfung)” jel-szó alatt az évtized végére (1989) egy baseli világgyűlésbe torkollott. Kiváló alaposággal írja meg ennek történetét Katarina Kunter egyháztörténész (Erfüllte Hoffnungen und zerbrochene Träume, 2006.) Nem ok nélkül választották a budapesti világgyűlés egyik főelőadójául épp azt a Carl-Friedrich von Weizsäcker fizikaprofesszort, aki egy düsseldorfi Kirchentagon döntő effektív

támogatást adott egy ilyen nemzet- és felekezeti közti „békezsínat” javaslatának. De ennek megvalósulása (1989) már teljesen más nemzetközi légkörben történt. A hídepítés politikája ilyen hamar került le a napirendről.

Fabiny Tibor:

Engem igencsak zavart, hogy a könyv szerkesztésében és szóhasználatában Korányi újra és újra a „karrier” fogalmát alkalmazza. Egy teológus tollából disszonánsnak érzem például az utolsó oldalon megfogalmazott mondatot: „Amikor 1987. május 17-én elhunyt, olyan kiemelkedő nemzetközi karriert tudhatott maga mögött, amely nemcsak életpályájának betetőződése volt, de a Magyarországi Evangélikus Egyház 20. századi történetének meghatározó, szerves része is”. (118. o.) Világi celebek vagy diplomataék esetében indokolt egy életpályát „karriertörténetként” bemutatni, de egy lelkészi és püspöki szolgálatot aligha.

Alapvető kritikám, hogy a kutatás történeti érdeke (a kor jobb megismerésének és megértésének igénye) a teológiai szempont rovására dominál. Ha az egyháztörténet nem csupán történelmi, hanem teológiai stúdium is – és véleményem szerint az – akkor a teológus-egyház-történésztől elvárható lenne, hogy Káldy megnyilvánulásait a teológia mérlegére is tegye. Már említettem, hogy Korányi elmulasztja bírálata tárgyává tenni, hogy Káldy a mottóként és címként választott idézetben nem tesz különbséget egyház és egyházvezetés között. Meggyőződésem, hogy Káldy (és bármely más egyházvezető) téves döntései nem egyszerűen pszichikai szempontból (eltorzult lelki alkot, karrierizmus), de nem is a történelmi körülmények összjátékából, hanem alapvetően elhibázott teológiai látásmódból származnak. Érdemes lett volna ennek a rugóit kutatni. Korányi András teljesen figyelmen kívül hagyja Káldy pietista háttérének vizsgálatát, s elmulasztja e teológia valószínűleg negatív hatásának (pl. „lekötözés”, győzni akarás, triumfalizmus stb.) mérlegelését. Ez pedig komoly hiányosság egy „egyház-történeti teológia” tárgyában készült értekezés esetében.

Korányi egyik kimondatlan – és ezzel Káldy diakóniai teológiáját „mentő” – tézise, hogy a diakóniai teológia végeredményben egy „kontextuális teológia” volt, ami a mai gondolkodásban világsszerte újra felértékelődött. Hogy a „diakóniai teológia” valóban „kontextuális teológia”-e, ennek a bizonyításával adós marad a szerző. Korányi csak „sugallja”, hogy Káldy – eszerint – egészen korán felismert valami lényegeset a teológia természetéről. Ha arra gondol Korányi, hogy a „diakóniai teológia” ugyanúgy kontextuális teológia mint például a dél-amerikai „felszabadítás teológia”, akkor azt kell mondanunk, hogy az utóbbinak prófétikus szerepe is van, ám ez a motívum a diakóniai teológia esetében teljesen hiányzott, s annak célja csak a „létező szocializmus” igazolása, sőt kiszolgálása volt. Ha ez így van, s a teológiának nincs öntörvényű mértéke, akkor a „Deutsche Christen”-ek teológiája is hasonló „kontextuális”, „progresszív” teológiának tekinthető. Véleményem szerint a diktatúrák nyomása által kikényszerített s azok értékeiről megfeledkezni kívánó „teológiák” sokkal inkább ideológiák, mint genuin teológiák.

Egyébként nemcsak a szerző szóhasználatá, hanem a sorozat címe is problematikus. „Szocializmusnak” csak a pártállam nevezte magát, az elmúlt húsz évben ezt a kifejezést ritkán használtuk, hiszen szerencsére megértettük, hogy a diktatúra, a pártállam a valóságban nem volt

„szocializmus”, még ha annak is nevezte önmagát. Visszahozzuk a „szocializmus” szóhasználatát? Valami restaurációról lenne szó? Akár így van, akár tévedek, a kiadó szerintem elhamarkodva és önkényesen döntött így; ugyanis mint a Luther Kiadó igazgatótanácsának tagja nem emlékszem arra, hogy ilyen című sorozat indításáról döntöttünk volna.

Mirák Katalin:

Fabiny Tibornak a „karrier” fogalom használatával kapcsolatos észrevételéhez hasonlóan problémásnak tartom, ahogyan a szerző a „siker” és a „sikereség” fogalmát használja. Káldyt külföldi tevékenysége indulásától kezdve mint töretlenül felfelé ívelő pályájú, sikeres egyházvezetőt mutatja be. (Mindez valóban ellentmond a „botcsinálta diplomata” képének, ezért a címváltoztatás ilyen szempontból jogos.) Olyan profi egyházi diplomataként „épül fel” az olvasó előtt, aki kezdeti, útkereső és tényező időszakában ügyes manőverekkel kijátszotta és irányította mind a belső egyházi ellenfeleit (Verő, Pálffy), mind a nyugati egyházi tárgyalófeleket. A 70-es években, „úton a pályacsúcs felé” az addigi szisztematikus építőmunka gyümölcseinek betakarítási időszaka következik. Végül a 80-as évek időszaka a korábbiak betetőzéséeként Káldy Zoltánnak kiemelkedő diplomáciai és a legmagasabb szintű személys és pozicionális sikereket hoz. A püspök ekkorra nemzetközi tekintélyt, ismertséget, elismertséget szerzett, s végül elnyerte az LVSZ elnöki tisztségét, mindezek mellett egyházát is anyagi, teológiai és egyházpolitikai előnyökhöz juttatta. (83. o.) E sikertörténetet a kötetben túlnyomórészt belső evangélikus egyházi dokumentumok, főleg a – Káldy irányítása alatt működött – külföldi bizottság jegyzőkönyvei dokumentálják. Ezek jobbra a maga Káldy formálta egyházvezetői *image*-t közvetítik, de a kötet néhány jól kiválasztott és idézett forrással ezt szerencsésen árnyalja is. Pl. a genfi LVSZ-központ munkatársainak Káldyról alkotott 1981-ből való véleménye szerint a püspök „*munkássága nemzetközileg kevésbé ismert*” (97. o.), C. Mau főtitkár pedig az elnöki esélyeket latolgató időszakban kritikával illette Káldy tárgyalóképességét és ügyintézésbeli diplomatikusságát. (101. o.) A fenti folyamat kétségtelenül egy „csúcsra járatott”, sikeres nemzetközi egyházi pályafutást mutat, de lehet ez egy püspöki szolgálat valódi mércéje?

Ugyancsak vitatható és egyben vitára ösztönző a kötetnek a „siker-vonal” alapján levonható végső konklúziója. A szerző Káldy külföldi munkáját szinte minden területen eredményesnek minősíti. Mélegre téve ez azt jelenti, hogy minden, amiért Káldy Zoltán nemzetközi terepen püspökként dolgozott és fáradozott, az egyház átmentését, megerősítését, felemelését, végérvényben a *megmentését* szolgálta egy egyházellenes és az egyház felszámolására, később „csak” elsorvasztására törekvő politikai rendszer keretei között. Az egyház Ura azonban, aki minden emberi ténykedés mellett és ellenére valójában megőrizte népét, a kötetben emlékeztem szerint egyetlen helyen sem kap említést.

Ittész János:

Bár ez a kérdés teológiai szempontból való értékelésre szolgált, én – részben eltérve a kérdésben megfogalmazott igénytől – két adalékkal szeretnék hozzájárulni a témához.

Biztosan lehetne szebben is fogalmazni, de lényegre törőbben aligha: ha a Korányi-könyv alcímére gondolk (Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és *külföldön*), számomra nem kétséges, hogy Káldy Zoltán *a lélező szocializmus exportőre* volt. Tény, hogy a könyvben, akinek eléggé éles a figyelme és akarja, magától is felfedezheti ennek jeleit. De e súlyos állítás igazolására felidézem egyik személys emlékeimet. Az 1960-as évek közepén egyházunk vendége volt a – könyvben is Káldy egyik szíviügyének nevezett – etiópiai Mekane Yesus-egyház delegációja. A püspök-elnök elhozta a delegációt az Evangélikus Teológiai Akadémiára. S amikor az akkor szokásos protokolltól és szófordulatoktól megterhelte ismerkedési alkalom véget ért, Káldy Zoltán a következőket mondta: Holnap elvisszük etiópai testvéreinket Békés megyébe, hogy megismerkedjenek a virágzó szocialista mezőgazdasággal, és ennek tapasztalatát elvigyék hazájukba.

Ha ezek után is még mindig a Korányi-könyv alcímére gondolk (Káldy Zoltán püspöki szolgálata *itthon* és *külföldön*) – amellet, hogy ebben az összefüggésben végképp adósunk marad a szerző az alcímbe ígért információkkal –, egy másik emlékeimet kell ismételtlen felidézmem.

1989 májusában az alberti szeretetotthon névadási szándékáról az ünnepséggel egy időben megjelenő számban adott hírt az Evangélikus Élet. E hírt olvasva mint akkori közeggi lelkes tiltakozó táviratot küldtem Nagy Gyula püspök-elnök, Harmati Béla püspök és az alberti szeretetotthon igazgatótanácsa címére. A püspök-elnökkel levélváltásba kerültem. Az ő – táviratomat és az abban foglaltakat elhárító és rossz néven vevő – levelére írt válaszámban a következő is olvasható: *Meg vagyok győződve arról, és ezt a meggyőződésemet kellett lelkiismeretem szerint a távirattal kifejezésre juttatnom, hogy Káldy Zoltánról szeretetotthon, de bármilyen más intézményt is elnevezni legalábbis egyházpolitikai rövidlátásról tanúskodik. Azt én nem vonom kétségbe, ismeretm sincs róla, hogy – amint Püspök Úr írja – az alberti gyülekezet „szeretetotthonát arról a két éve halott püspökről kívánta elnevezni, aki nagyon sok jót tett velük.” Azt azonban állítom, hogy nagyon sokan vannak egyházunkban, akik súlyos sebeket kapnak Káldy Zoltántól, és állítom, hogy sok mai válságjelenségünk mögött az általa koncepcionált ún. „diakóniai teológiának” a hatása áll, és azt is állítom, hogy az elmúlt évtizedek – állami részről is egyre nyitódulóbban hibásnak és kártekonynak ítélt – egyházpolitikájának ő hűséges kiszolgálója volt. Ez még akkor is így volt, ha úgy akartuk látni és láttatni, hogy egyházunk számára ő találta meg az egyedüli modus vivendi-t. Amikor egyházunk a közéleti nyomás miatt napirendre került „rehabilitációs ügyek” terhei és félmegoldásai alatt kintodik (ki volt akkor egyházunk élén, amikor ezek az „ügyek” keletkeztek, ill. újrafogalmazódtak?), amikor Ordass Lajos püspök ügyének felülvizsgálatát állami tényezők is napirendre tűzték, akkor igen, legalábbis egyházpolitikai rövidlátás ez a névadás. Persze, ennél több is. Mégpedig annak is a jele, hogy a megújulás irányában még mindig adósok vagyunk az alapvető és döntő lépések megtételével. Püspök Úr azt mondja, hogy én szeretetlenül foglaltam állást. És mit*

gondol Püspök Úr, azok, akik sok-sok sebet hordozva hűségesen végezték és végzik szolgálatukat egyházunkban, hogyan értékelik ezt az alberti eseményt?

Káldy Zoltán itthoni szolgálatáról a diakóniai teológia kritikus elemzésén túl az általa okozott sérelmek, fájdalmak, megsegélyezés és minősíthetetlen hangú kirohanások említése nélkül nem lehet szólni. És akkor még nem említettem a világi diktatúrakéhoz hasonló, sokszor kont-raszelekción eredményező személyzeti politikát!

Boleratzky Lóránd:

Hadd emeljek ki most csak egyetlen eseményt, melynek értékelését hiányosnak találom.

Dezséry László a forradalom hatására 1956. október 30-án püspöki tisztéről minden fenn-tartás nélkül lemondott. Lemondó levelében többek között ez áll: „Hozzá akarom segíteni egy-házunkat ahhoz, hogy belső ellentétek erejét ne gyengítsék, hanem teljes erejét Isten igéjének fennállására. Ennek vizsgálatát a Déli Egyházkerület Presbitériuma is elmulasztotta, azt tény-ként, vizsgálat nélkül, elfogadta. Így az 1958. június 24-én hozott határozata, amelyben meg-állapította a püspöki tiszttség megürülését, továbbá szeptember 1-jei határozata, amelyben új-választást rendelt el, törvénytelennek tekinthető, amint ezt a rehabilitációs ítélet is később ki-mondta.

Azt is el kell mondanom, hogy az a teológiai koncepció, amely a diakóniai teológiában jelent-kezik, a marxista materializmussal összhangban áll. Káldy az egyházakkal való hatékony együtt-működést az 1964. évi diszdisktori székfoglalójában az új realitások között a kormányzat bel- és külpolitikájának támogatásában vélte felfedezni.

Mirák Katalin:

Hasznos lett volna a kötetet a megjelenés előtt lektorálni. Ezzel az alábbi tévedések például minden bizonnyal kiszűrhetőek lettek volna:

A magyar delegációt az 1963. nyári helsinki LVSZ-nagygyűlésen nem érthette *váratlanul* az a hír, hogy Túróczy püspököt a Helsinkii Egyetem teológiai fakultása tiszteletbeli doktori címmel készüli kiűntetni. (46. o.) Az egyházvezetők pontosan tudták a finn szándékról, mivel Túróczy Zoltán az akkori hivatalos ügyrendet betartva már 1963. április elején bejelentette Vető püspök-nek – a Helsinkibe utazó magyar delegátus egyik tagjának –, hogy a tiszteletbeli doktori kitün-tetés átvételére meghívást kapott Finnországból. Levelében kérte a püspököt, hogy az útleve-léhez szükséges ÁEH-hozzájárulás iránti kérelméi támogatólag továbbítsa a hivatalnak. A finn meghívásról nemcsak Vető, de – a nagygyűlésről utólag írt állambiztonsági jelentése tanúsá-ga szerint – Káldy püspök is tudott. [Az ügy nyomtatásban megjelent dokumentumait lásd Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971). I. kötet, 417–420. o.]

Jelenkéntelen formai hibának tűnhet az állambiztonsági dokumentumok pontatlan levéltá-ri jelzete, amely egy helyen tartalmi félreértést is okoz. A 13. sz. lábjegyzet Káldy beszervezé-

si (B-) dossziéjára utal, majd az ügynöki munkadosszié (M-dosszié) jelzetét adja meg, a közlés azonban téves. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) jelenleg rendkí-vül kevés szervezési dosszié található, és Káldy Zoltáné sincs a levéltár őrzésében. Pedig ez a dossziétípus az ügynöktörténetek „alfája”, mert azokat az iratokat tartalmazza, amelyek a leg-pontosabb és legrészletesebb képet adják a szervezési folyamatról: az ügynök kiválasztásáról, a szervezés előkészítéséről, szempontjairól, lebonyolításáról, eredményességéről vagy ered-ménytelenségéről, az ügynökek a szervezés során tapasztalt magatartásáról, hozzáállásáról stb. A szerző épp egy ilyen jelentőségű, de valójában nem elérhető iratanyagra utal. Káldy be-szervezési dossziéja birtokában maga sem kényszerült volna feltételezések és találgatások so-rozatába bocsátkozni Káldy ügynöki tevékenysége kezdeteiről. (21. o.)

A pontosság kedvéért érdemes megjegyezni, hogy a belső és külső elhárítást végző belügyi szerv megnevezése több helyen hibásan szerepel. 1956 előtt az „államvédelem”, a Kádár-kor-szakban az „állambiztonság” megnevezés volt érvényben, a „nemzetbiztonság” kifejezés anak-ronisztikus.

A kötetbelinél nagyobb figyelmet érdemel Káldy 1971 utáni belügyi foglalkoztatásának kér-dése. Országgyűlési képviselővé választása ugyanis vélhetően nem jelentette állambiz-tonssági tevékenysége korszakának teljes és végérvényes lezárását. (Vö. 69. o.; 72. o.) Hálózati nyilvántartó karton (ún. 6-os karton) híján nem bizonyítható egyértelműen sem akkori kizá-rása, sem foglalkoztatásának folytatása. Épp a Korányi András által hosszan idézett 1971. áp-rilis 27-i összefoglaló jelentésből (88. sz. jegyzet) valószínűsíthető azonban, hogy az más for-mában, de 1971 után is folytatódott. Az (ügynök)hálózatból jelentős közszereplői funkciója mi-att kikerült. A folytatásra a jelentés záró mondata utal, miszerint Káldyt, „*kérelmére a jövő-ben esetenként tk.ként foglalkoztatjuk.*” A tk. azaz *társadalmi kapcsolat* az állam-biztonság fogalommeghatározása szerint „*az a szocialista rendszerhez hű személy, aki önként – az ellenséges elemek felderítése céljából – támogatja, segíti a politikai nyomozó szerveket.*” Az ún. (ügynök)hálózaton kívüli titkos segítők egyik kategóriájaként e „segítségét” az ügynöknél jóval szabadabban adhatta meg. A feladata lényegében hasonló volt az ügynökéhez (pl. információátadás és -áramoltatás, személyek tanulmányozása, befolyásolás stb.). Mínd ez „önkéntesség” jegyében nem járt jelentésírási kötelezettséggel, a tk. a tájékoz-tatást szóban adhatta. Mivel így a kapcsolatnak hivatalosan nem maradt írásos nyoma, e kate-gória létezésén és legfőbb paraméterein túl nem tudjuk feltárni, hogy az egyes személyek tár-sadalmi kapcsolatként ténylegesen mit tettek. (Állambiztonsági tananyagokból tudható, hogy a tk.-nak a külső ellenség elleni védekezésben nagy jelentősége volt. Segítette például a gya-nús vagy ellenséges tevékenységet ténylegesen kifejtő nyugati beutazók, pl. turisták, rokonok, egyéb személyek „szűrését”, megfigyelte a környezetébe érkező külföldi állampolgárokat stb.) E titkos együttműködési forma a mai közbeszédben általában kevesebb figyelmet, kisebb jelen-tőséget és enyhébb megítélést kap az ügynökihez képest, pedig esetenként gördülékényebben és hatékonyabban szolgálta az állambiztonsági érdekeket, mint a kötöttebb, sokszor presszó alatt, kényszerhelyzetben végzett hálózaton belüli tevékenység. E kötetben is egy majd' más-fél évtizedes ügynöki pályafutás jelentéktelen záró epizódjának tűnik, holott az állambiztonsá-

gi szerv logikusan nem mondott le egyik – püspökként 1971 után is tovább szolgáló – kvalifitkált ügynökeről, akinek felkészítésére korábban annyi figyelmet fordított. Továbbá akinek egyre kiterjedtebb és mind magasabb szintű egyházi külügyi-nemzetközi munkája e tevékenységhez igen széles mozgásteret biztosított.

Terray László:

Néhány tárgyi tévedést nekem is helyre kell igazítanom: a *dán* Harms, akit Korányi kétszer említ (33. és 42. o.), *német* lelkész volt, későbbi hamburgi főlelkész.

Hogy Pálty Miklóst Helsinkiben bevásztották valamilyen bizottságba (47. o.), tévedés. Káldyt és Pröhlét választották be egy-egy bizottságba.

Hogy Káldyt Helsinkiben bevásztották az LVSZ „nemzetközi segélyezés kérdését intéző s ezért rendkívül nagy befolyású” Sáfárság és Evangelizáció Bizottságba (47. o.), nem csak csúsztatás, de tévedés is. Ennek az önálló *bizottságnak* nem volt befolyása a nemzetközi segélyezésre, a segélyezés a világszolgálati *osztály* (World Service) feladataihoz tartozott.

Korányi szerint „Gunnar Stålssett (1935–) 1972–73-ban tagja volt a Korvald-kabinetnek, 1977–1981 között a parlament alelnöke volt.” (114. o. 183. sz. jegyzet) Ez teljes tévedés. Stålssett soha nem volt tagja a norvég kormánynak, és nem volt parlamenti képviselő (bár pótag igen 1977–1981 között), s így a parlament alelnöke sem lehetett. Két évig államtitkár volt a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztériumban.

Az 1984-es világyűlés mottóját Korányi a főszevegeben így fordítja: *Krisztusban re-ményiség a világnak*, és hozzáteszi, hogy tévesen így is fordították: *Krisztusban – re-ményiség a viláért*. Az összes plakátokon és nyomtatványokon viszont a magyar szöveg így hangzott: *Krisztusban – reménységgel a viláért*.

Mi a véleménye a felhasznált irodalomról?

Fabiny Tibor:

A könyvet kézbe véve bizony meglepődünk, hogy mindössze huszonhárom bibliográfiai tételből áll a „Hivatkozott művek és források” jegyzéke. Ezt pedig joggal érezzük igen soválynak a Káldy Zoltán életművét először bemutató könyvben. Ráadásul ebből a huszonhárom tételből hét Káldy Zoltán egy meglelent cikke vagy beszéde. A feltűnő hiányságok között van például David Baer-nek a *The Struggle of Hungarian Lutherans Under Communism* (A magyar lutheránusok küzdelmei a kommunizmus alatt) című Amerikában 2006-ban meglelent könyve, és számos külföldi és magyar kutató Káldy Zoltánról és az 1984-es világyűlésről írt tanulmányai hiányoznak a listáról (Pl. John W. Eibner, „Zoltán Káldy, a New Way for the Church in Socialism”, in: *Religion in the Communist Lands*, 13/1, 1985, 33–47); Terray László: „Kirekesztették a valóságot? Evangelikus Világyűlés Budapestén, *Kereszttyén Igazság* 17, 1993 tavasz, 24–39)

Etikailag igencsak vitatható, hogy noha a szerző a 2012-ben kiadott könyvében hivatkozik a Káldy ügynöki múltjával kapcsolatos kutatásra, egy szóval sem említi, hogy 2010-ben Mirák Katalin szerkesztésében meglelent a *Háló. Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról 1945–1990* című

könyv. Korányi András könyve sajnálatos sietséget s az ebből adódó gondatlanságot tükröz. Miért kellett ennyire kapkodni? Miért nincs szakmai lektora a könyvnek?

Mirák Katalin:

Lehet, hogy egyszerű prózai oka, terjedelmi és pénzügyi korlátai voltak annak, hogy a mai levéltári lehetőségekhez képest a kötet dokumentumanyaga számomra is kissé soválynak tűnik. Szűk keresztmetszetét adja a majd 30 éves püspöki működésnek még a vállalt téma esetében is, holott a szerző maga is megállapítja, hogy Káldy „nemzetközi szintű karriere ... az egyik *legjobb*ban és *legtöbb* oldalról dokumentálható terület”. (9. o.) A hiányság leginkább az első két évtizedet tárgyaló fejezetekben szembetűnő, az 1984-es világyűlésre vonatkozó felhasznált forrásanyag – és annak értelmezése – sokoldalú. Az 1980–87-ről szóló rész máskülönben is a kötet legizgalmasabb és legkidolgozottabb része.

A tanulmány igen értékes egyházi (gyülekezeti és közegyházi) és országgyűlési iratanyagot dolgoz fel. Titkosszolgálati részletei miatt ugyancsak nagyon fontosak az idézett, s itthon eddig talán még nem is publikált, 1984-es keletnémet állambiztonsági iratok. Ehhez képest kevesnek tűnik a felhasznált és idézett ÁEH- és hazai belügyi irat. Ezek többsége is olyan, amelyet Káldy készített a két állami szervnek (beszámolók ill. ügynökijelentések), állami oldalról származó dokumentumokat azonban alig ismert. (Kivétel pl. a 158. sz. jegyzet) Pedig leginkább ez utóbbiakban érhető tetten a pártállami egyházpolitika végrehajító szerveinek irányító szerepe és hatása az egyházkormányzói gyakorlatra, amelyet a magam kutatásai alapján a kötetbelinél jóval meghatározóbbnak látok. Mivel ez nem Káldy Zoltán püspökre irányuló specifikum, hanem a Kádár-korszak többi egyházvezetőjére is érvényes volt, ezért is szükséges a pártállami oldalt hangsúlyosan tárgyalni. Nem utolsósorban a pártállami iratok rávilágítanak a szerző által ismerttetett folyamatok személyi hátterének máshonnan nem tudható összefüggéseire (pl. az egyházi külügyi munka területén dolgozóknak a belügyi ügynökhálózattal való kapcsolatára). Ugyancsak masszív állambiztonsági hátterét mutatják meg a kétoldalú egyházi kapcsolatok bizonyos területeinek, pl. ösztöndíjascserek.

Több állítás mellett nincs feltüntetve, hogy azt a szerző milyen forrásra alapozva teszi. (Pl. Káldy baloldali ellenzékének név szerinti megnevezése, 25. o.) A források hiánya különösen is jellemző a szövegben ott, ahol az állami oldal gondolatmenetét, stratégiát és taktikai elképzeléseit taglalja. Pedig a szerző ezekre vonatkozó megleltásai helytállóak, s azokat csak megerősítette volna, ha az „*azt sejtette az államhatalom*” (31. o.) vagy „*nem lehetnek illúzióink*” (27. o.) felütésű mondatok helyett hivatkozik az állításait alátámasztó dokumentumokra, és azokat a lábjegyzetben feltünteti. (Pl. a prágai Kereszttyén Békekonferenciával kapcsolatos részben jelzi, hogy az ÁBTL e címen 4 kötetes dossziét őriz, amelynek iratai lényegében igazolják az általa ismertetett, a nemzetközi egyházi szervezetre vonatkozó egyházpolitikai koncepciót.)

Terray László:

Néhány hiányra szeretnék rámutatni. Hiányos például annak bemutatása, hogyan „puhult fel” Káldy „álláspontja a vezetés legitimitásáról” 1958 tavaszán és nyarán. Pedig erre könnyen fellelhető for-

rásokat lehetett volna találni. Korányi aligha nézett utána annak, hogy Káldy már az év márciusában meghívta Grnák Károly miniszteri biztost egy szekszárdi lelkeszi munkaközösségi gyűlésre, ellenben nem hívta meg Ordass Lajost, aki mint püspök valamennyi más hasonló gyűlésre hivatalos volt. Nem idézi Korányi Káldy előadását a Lelkipásztor az évi negyedik (áprilisi) számában sem, ahol megmondja, hogy Ordass Lajos „álláspontját nem tudja vállalni.” Arról sem szól Korányi, hogy ugyanazon év áprilisában Káldy 30 tagú, katolikus, református és evangélikus lelkészek csoportjával, kéthetes „tanulmányútra” ment a Szovjetunióba, együtt Miklós Imre akkori ÁEH- alelnökkel (és még nem lehet tudni, milyen más ÁEH- és *államvédelmi* emberekkel). Ügynöki megállapodást fedőnévvel már akkor sem kötöttek egyetlen kávéházi beszélgetés során.

Még erősebb és teljesebb képet kaphatnánk Káldy küllügyi működéséről („mozgástér” az állandó jelszó), ha Korányi figyelemmel lett volna az *állambiztonsági* tervezésre. A könyvből megtudjuk, hogy Straub István, az ÁEH főosztályvezető-helyettese, jelen volt az evangélikus egyház küllügyi bizottságának két ülésén 1966 júniusában és decemberében (57. o.). (Feltéhetően más alkalomkor is. Már maga ez is érdekes felvilágosítás lenne.) A júniusi ülésen „az ÁEH irányítása és felügyelete mellett” (55. o.) Straub erőlesen szabályszerű utasítást adott *az evangélikus egyház* „küllügyi terve” kidolgozására. Decemberben már készen is volt a terv. A teljes szöveg a főszövegben is megvan (57kk) és mint dokumentum a mellékletben is olvasható (175kk).

Ami Korányi könyvéből nem derül ki, az az, hogy ennek *állambiztonsági* háttere is volt. A III/1 és III/III csoportfőnökségek fejei 1963/64-ben dolgozták ki a „protestáns világszervezetek” feltérképezésének, megismerésének és az állambiztonságra váró konkrét feladatoknak a tervét. (ÁBTL 31.5. O–13603, 5–12. és 28–34. o.) Nyolc feladatkörre nézve kijelölték a bevetendő ügynököket és a „kiképzésükért” felelős munkatársakat. Ez utóbbiaknak részletes utasításokat kellett adniuk arra, hogy milyen feladataik lesznek az egyes ügynököknek az egyes nemzetközi konferenciákon és az egyes szervezetek irodáiban Genfben (és Prágában). Ilyen feladatkörök voltak: Külföldi és hazai beszervezések – telepítésre alkalmas ügynökök – *kiutaztatásra alkalmas* (sic!) ügynökök előkészítése – „bomlasztás és kompromittálás” (sic) stb. Több mint 15 ügynök szerepel ezen a listán fedőnevekkel, evangélikusok mint például „Pécsi”, „Szamosi”, Papp István’, de reformátusok is mint „Tolnai”, „Szatmári” és mások.

„Összhangban az *állammal*,” – „külpolitikai együttműködés az *állammal*” – és hasonló fejezetcímek találhatók Korányinál. De legtöbb esetben, sokszor talán tudton kívül az „állam” az állambiztonságot jelentette.

A könyv függelékében a szerző összegyűjti azokat a dokumentumokat, amelyeknek kulcsfontosságot tulajdonít a korszak megismerése szempontjából. Egyetért-e azzal, hogy éppen ezek a dokumentumok kerültek a gyűjteménybe?

Terray László:

Ilyen dokumentumok közlése vagy legalábbis az azokra való utalások nemcsak Káldy konkrét feladataiba engednének betekintést, hanem egyben hozzásegítenék az olvasót „a hazai és nemzetközi egyházi, társadalmi és állami környezet” megismeréséhez is. (Bevezetés 9. o.) Meg lehet

tett volna említeni, ha nem is közölni teljes egészében, Káldy 1963. január 2-i dátumú feljegyzését, melynek címe: „Az evangélikus egyház – elsősorban az egyházi reakció – tevékenysége 1945-től napjainkig”. (saját kezű Pécsi aláírással, ÁBTL M-3201/1, 15 sűrűn gépelt o.)

Hadd idézzek néhány mondatot a feljegyzésből: (14kk. o.)

„Az egyházi reakciónak egyik tevékenységi területe volt és maradt az ifjúsági munka ... Ilyen csoportok alakultak ... Budapest-Hegyvidéken, Kelenföldön, Várban, Deák-téren. ... pl. a Budapest-Hegyvidéki csoportban Koczor Miklós és társai, vagy Balogh Péter orvos, a Deák-téren Gadó Pál és társai. Egyébként egy Kerekes Titusz nevezetű mérnök is a háttérben mozgatók között van” – jelenti Káldy az állambiztonságnak.

E ponton hadd fűzzem még hozzá, hogy a könyv minimális helyet ad azoknak, akiknek Káldy Zoltán diktatórikus egyházvezetése miatt és alatt kellett szenvedniük, miközben Káldy külföldi útjain a magyarországi vallásszabadságról, szabad vallástanításról, sajtóról, ifjúsági konferenciákról és hasonlókról számolt be.

Mivel Káldy küllügyi karrierjének legfőbb állomásai az LVSZ-szel voltak kapcsolatosak, szükséges lenne azt is megtudni, milyen képet festett Káldy az LVSZ-ről, vezetőségéről és stábjáról pl. 1962-ben, tehát a helsinki világyűlés előtt (az 57. lábjegyzetből is kiűnük, hogy ez egy *tíz gépelt oldalas* jelentés lett.) Ennek révén az állambiztonság támpontokat kaphatott arról, kiket lehet (vagy az ő szempontjukból nézve, kiket kell) legjobban befolyásolni (ráhatás). (Hasonló jelentéseket adott Káldy pl. az Egyházak Világtanácsa „középkkádereiről” ugyanazon évben 13 személyről négy oldalon, ÁBTL M-32401, 291–294; rá két évre pedig a II. prágai Béke-világyűlésre meghívottakról tíz oldalon 28 személyről, ÁBTL M-32401, 187–197. o.)

Fabiny Tibor:

A dokumentumok legtöbbje már valahol megjelent, például Dóka Zoltán „Nyílt levele” a *Keresztény Igazság* 3. számában 1989 szeptemberében (26–31. o.), ám a közlés eredeti helyének megadását elmulasztja a szerző. Az Egyezmény szövegét is egészen biztosan több alkalommal kiadták nyomtatásban. Ugyanakkor érdekes az 1959-es angol nyelvű jegyzőkönyv a bécsi Hotel Regina-ban folytatott tárgyalásról, különösen is, ha azt összevetjük a következő oldalakon olvasott jelentéssel, amelyet maga Káldy írt „Pécsi” fedőnevű ügynökként ugyanarról az eseményről.

Ittész János:

Nem szükséges megismételnem Terray László és Fabiny Tibor jogos és alapos kritikáját a dokumentumok és irodalom szükségéről és a sajátos szelektálást mutató használatáról. Néhány mondattal azonban utalnom kell itt Vajta Vilmos *A diakóniai teológia a magyar társadalmi rendszerben* c. elemző könyvének itthoni sorsára. Bár egyházunk korábbi vezetői a rendszerváltás táján írásban /V/ ígéretet tettek Vajta Vilmosnak kritikus írásai, könyvei hazai megjelentetésére is, a Káldy-korszak kötelező teológiájának alapos kritikáját kidolgozó, némétől 1987-ben megjelent könyvének itthoni kiadása hosszú ideig szóba sem került. Szerénytelenül hangozhat, de mégsem hallgathatom el szerepemet abban a folyamatban, hogy egyálta-

lán a Luther Kiadó tervelbe bekerült a Vajta-könyv. Hogy végül is ki exponálta a témát a sajtó-bizottságban, nem tudhatom. De azt olvasóinkkal akár más információkkal szemben is szeret-ném megosztani, hogy erre azután került sor, amikor — mivel többször is hiába említettem meg ezt az adósságunkat a kétezres évek első felében az országos elnökség ülésein — bejelenttem: amennyiben egyházunk kiadója nem jelenteti meg rövid időn belül ezt a könyvet, kezdeményez-ni fogom, hogy az Ordass Lajos Baráti Kör tegye ezt meg... „Érdekes módon” nem sokkal ez-után bekerült a kiadói tervbe *A diakóniai teológia Magyarországtársadalmi rendsze-rében!* Így végre — bár akkor sem ment gördülékenyen a dolog — 2006-ban megjelent ez a fon-tos könyv a Luther Kiadó gondozásában.

Tudja-e ajánlani a könyvet a gyülekezeteknek?

Mirák Katalin:

Mindenképpen. Jól követhető és kövérhetően megírt munka, amely nagyobb egyházi figyelmet érdemel. Mindemellett alkalmas a közös továbbgondolkodásra is, gyülekezeti és szakmai körök-ben egyaránt. Akik kutattunk és publikálunk, tudjuk, nincs kifogástalan és hibátlan munka. Ha azonban az egyházban élénk szellemi-tudományos légkör van, a feltáratlanul maradt területek és hiányosságok inspirálóan hatnak, újabb kérdések megfogalmazására ösztönöznek, és a ku-tatás további irányait is kijelölik. Továbbgondolásra érdemes kérdések fogalmazhatóak meg Ko-rányi András könyve nyomán is. Az elhallgatás, a különböző szemléletű írásművek reflexió nél-kül hagyása nem lehet a mai egyházi közélet része. Olvasni, felkészülten vitatkozni, kritikusan véleményt mondani és elfogadni a kritikát, eszmét cserélni, netán egyes kérdésekben konszen-zusra jutni, ebben látom a mai evangélikus (egyház)történészek feladatát. Ha erre a nyitottság-ra képesek vagyunk, a Káldy-korszak egyik legterhesebb örökségét tudhatjuk magunk mögött.

Terray László:

Ha egy egyházi kiadó egy sorozat segítségével „a magunk mögött hagyott történelmi korszak egyháztörténetével” kívánja megismertetni egyháza népét, akkor azt találnám szerencsésnek, ha a sorozatnak első két-három kiadványa *egy időben* jelenne meg, különböző szerzőktől, el-kerülve azt a benyomást, hogy egyetlen „rész-fejezet,” ebben az esetben Káldy Zoltán külügyi karrierje (ami több szempontból nézve erősen vitatható téma), akarva-akaratlanul máris az il-lező korszaknak az egyháztörténetét képviseli.

Fabiny Tibor:

Érdeklődő és intelligens gyülekezeti tagok olvassák el a könyvet, hiszen a szerző stílusa élvezze-tes, és a dokumentumok többsége bizonyára sokak előtt ismeretlen. Káldy Zoltán halála óta fel-nőtt egy új nemzedék, s ők valóban keveset tudnak a közelmúlt egyháztörténetéről. Fontosnak érzem azonban, hogy a lelkészek — legalább e kerekasztal-beszélgetés alapján — tájékozódja-nak a könyv egyoldalúságairól és hiányosságairól, s így tudjanak érdemi párbeszédet folytatni a téma és a Káldy Zoltán püspöki szolgálata iránt érdeklődő híveikkel.

Ittész János:

Ha egy szóval kell válaszolnom, akkor egyértelműen *nem*et kell mondanom erre a kérdésre. Annymra egyoldalúnak és a valóság egészét tekintve tendenciózusnak tartom ugyanis Korányi András Káldy-könyvét, hogy azt csak egyfajta gyülekezeti szeminárium olvasókönyvként tu-dom elképzelni. *Ennek* azonban azonban ajánlanám, feltételezve azt, hogy a fejezetenként közbeiktá-tott megbeszéléseket olyan moderátor vezeti, aki alkalmas és kész is /!/ lenne arra, hogy a „napi olvasmány, tananyag” hiányait pótolja, részinformációit kiegészítse, a tévesztő közléseket pe-dig korrigálja. A Vajta-könyv itthoni kiadásának késlekedése és Korányi András könyve véle-ményem szerint egy irányba mutat: minden ellenkező híreszteléssel szemben nem hagytuk ma-gunk mögött a Káldy-korszak teológiai örökségét

Kérdés Fabiny Tiborhoz:

E könyv eredetileg habilitációs dolgozatnak készült, melynek szakmai bírálata-ra Önt kérték fel. Változott-e a könyv koncepciója és kivitelezése az eredeti vá-ltozathoz képest? Hogyan vélekedik arról a kritikáról, melyet a könyv szerzője az Ön Káldy Zoltán püspöki széktoglalójáról írt tanulmánya kapcsán fogalmaz meg?

Igen, 2009 májusában a Debreceni Hittudományi Egyetem Habilitációs Tanácsa engem két fel arra, hogy — külső hozzászólóként — Korányi András habilitációs értékezéséről „szakmai véleményt” mondjak. Hörcsik Richard professzor volt a belső, azaz debreceni hozzászóló. A habilitációs eljárás abban különbözik egy doktori eljárástól, hogy a szakmai véleményt nem kell felolvasni, és a jelöltnek nem kell hivatalosan rá válaszolni. Kilenc oldalas bírálatot írtam, s min-dent mérlegelve támogatam a habilitációs fozkozat odaítélését azzal a kéréssel, hogy a jelölt, amennyiben értékezését publikálni kívánja, a szakmai bírálatomat vegye figyelembe! A könyv kézbevételekor csatlódottan állapítottam meg, hogy Korányi András egyedül a címváltoztatás-ra vonatkozó javaslatomat fogadta meg, a többit negligálta. Őszintén szólva azt is furcsállottam, hogy a szerző sem személyesen, sem írásban nem reagált a több mint két éve megfogalmazott részletes bírálatomra, pedig a szakmai korrektség ezt szerintem indokolta volna. Természte-sen nem azt vártam, hogy Korányi fogadja el minden javaslatomat, hanem arra, hogy — az igaz-ság kutatása érdekében — keresse a témájához részletesen hozzászólóval való párbeszédet.

Ami Káldy 1958-as püspöki széktoglaló beszédének általam adott elemzését és ennek a Ko-rányi által adott kritikáját illeti, a szerző itt is elhallgatja, hogy a Káldy-kritikám kritikájára is kitértem szakvéleményemben. Természetesen Korányinak — szemben az én álláspontommal — szíve joga azt állítani, hogy az 1958-as beszéd teológiai integritása még nem sérült, ám ezt meggyőzően bizonyítani kellett volna. Álláspontom szerint egy bizonyos történelmi távlatból már érzékelhető, hogy egy folyamat a történelem egy pontján elkezdődött. Teológiaiilag bár-mennyire is jól felépített diskurzus az 1958-as püspöki széktoglaló beszéd (és ezt messzeme-nően el is ismertem a cikkemben!), igazán csak utólag észlelhető, hogy az már az elhajlás ele-meit is tartalmazza. S ha belegondolunk, hogy Káldy úgy mondta el széktoglaló beszédét 1958. november 4-én, hogy már több hónapja „Pécsi” fedőnevű ügynöke az állambiztonságnak, akkor nem is kell csodálkoznunk ezen az elhajláson.

Kérdés Mirák Katalinhoz:

A Tényfeltáró Bizottság egyik tagjaként régóta foglalkozik ezzel az időszakkal. Lát-e kapcsolatot e könyv és az Ön munkája, a már megjelent és a hamarosan megjelenő Háló kötetek között? Nincs-e „interferencia” e két vállalkozás között?

Mindkét „vállalkozás” evangélikus közegyházi támogatással folyik. Korányi András könyve és a Tényfeltáró Bizottság első Háló-kötete is a Luther Kiadó kiadványa. Az *Egyház a szocializmusban* sorozatot éppúgy e kiadó jelenteti meg, mint a *Háló*-sorozatot. A második kötetünk Káldy Zoltán és Ottlyk Ernő ügynöki pályafutását tárja fel tanulmányok és állambiztonsági iratok közlésével. Többféle átfedés van tehát a két munka között. A helyzetre azonban nagyon találó az „interferencia” kifejezés. Amint e fizikai jelenség esetén, úgy Korányi András és a bizottság új könyvének is lesznek egymást megerősítő, de egymást gyengítő pontjai is. Általában igaz például, hogy az egyházpolitika egykori legfőbb állami szervei, az ÁEH és a BM iratanyagából nem lehet hiteles egyháztörténetet írni. De „*kizszadt macskaméznek*” (10. o.) nevezni Káldy Zoltán ügynökjelentéseit, az ÁEH-nak írt hivatalos, félhivatalos és bizalmas írásait, ez bagatelizálása annak az évtizedeken át fenntartott kapcsolatrendszernek, amely Káldy püspöki működését alapjaiban meghatározta, kereteit, lehetőségait, sokszor egyházvezetői feladatait is megszabta, miközben a személyiségében is súlyos sérüléseket és torzulást okozott.

Végül egy személyes megjegyzés: a kötet címe épp az a mondat, amelyet tényfeltáróként hét év alatt oly sokszor hallottam már számonkérően, feddésként, de jószándékú intő figyelmeztetésként is. A bizottsági munka kapcsán többen megfogalmazták, hogy az evangélikus egyház 1945 utáni történetét, az ügynökkérdést és „leplezett” lelkeszeinket a világtól eltérő, „egyházias”, azaz megértő, testvéri, megbocsátó, kíméletes módon kell kezelni. Jogos igény ez, e téren valóban adhatunk pluszt a világi történetíráshoz képest. A többéves kutatás alatt, több ezer oldalmi állambiztonsági dokumentum ismeretében folyamatosan munkál bennem a kérdés: lassan immunissá válna az ügynökjelentésekben tetten érhető minden elképzelhető és elképzelhetetlen lelki-erkölcsi mélységgel szemben, ennyi „tapasztalás” ellenére, vajon képes vagyok-e még megérteni és szeretni a közösséget és tagjait. Korányi András könyve legalább a megértéshez közelebb vitt....

Kérdés Ittzés Jánoshoz:

Lelkeszi, püspöki szolgálata során sokszor bírálta Káldy Zoltán tevékenységét. Aláírója volt a Javaslatok és a Kiáltó Szó című iratoknak, melyek kritikát fogalmaztak meg a diakóniai teológiával és a Káldy Zoltán püspöki tevékenysége nyomán kialakult egyházi helyzettel szemben; ahogyan említette is, tiltakozását fejezte ki az alberti szeretetotthon névvalasztásával kapcsolatban. Módosult-e véleménye Káldy Zoltánról a könyv elolvasása után?

Véleményem nem módosult. Azt azonban el kell mondanom, hogy teológiai tanulmányaim idején és a három év kihagyás után végül lehetségessé lett lelkeszi szolgálatom első éveiben elsősorban Káldy Zoltán autoriter vezetési stílusa és teológiai terrorja miatt fogalmaztam meg – nem csak magamban – kritikámat. A diakóniai teológia tartalmi, teológiai kritikája iránt csak ké-

sőbb lettem fogékony. És furcsamód ez elsősorban éppen azoknak az írásoknak, előadásoknak és lelkeszkonferenciáknak a következménye volt gondolkodásomban, amelyekkel Káldy Zoltán, de – ahogy sokan emlékszünk még rá – mások is a diakóniai teológia páratlanságáról és „biblikusságáról” akarták meggyőzni a lelkeszi kart és egyházunk népét. Káldy Zoltán és az egyházvezetés részéről a kritikusok felé megfogalmazott fenyegetések nem hatottak rám, sőt egyre határozottabbá tették belső ellenállásomat.

Kérdés Boleraitzky Lórándhoz:

Ordass Lajos püspök jogászaként, a korszak hazai tanújaként Káldy Zoltán püspöki tevékenységét is figyelemmel kísérhette. Találkozik-e az Ön látásmódjával az, ahogyan e könyv ábrázolja Káldy Zoltánt, az embert és a püspököt, ahogyan bemutatja Ordass Lajossal kapcsolatos magatartását, ahogyan értékeli Káldy Zoltán eredményeit?

Korányi András mindjárt a könyv bevezető sorában Káldy családí tragédiájának lényegére utal, nevezetesen arra, hogy édesapja a '19-es kommun bukása kapcsán kommunista hangadók megincselésekor jelen volt, és ennek állami részről ismerete nyilván municióként szolgálhatott az állami akarat feltétlen végrehajtásánál.

A szerző érdekesen rajzolja meg Káldy politikai átalakulását. Kezdetben Káldy mintaszervű lelkeszként működött. Színeváltózáa lépésről lépésre következett be. Talán hatott rá Ordass börtönsorsa vagy Mihályfi Ernő kabinetirodai főnök 1948. márciusi balassagyarmati beszéde, ahol az államhatalommal szembehelyezkedő személyekről is szólt.

Káldy Zoltán – aki annak a presbitériumnak tagja volt, amelyik a püspöki tisztséget megüritlnek nyilvánította – kétségkívül tisztában lehetett azzal, hogy Ordass Lajost püspöki tisztségéből törvénytelenül mozdították el, mégis késznek mutatkozott arra, hogy helyére az állami részről egyedül jóváhagyott jelöltséget elfogadjá. Ezen túlmenően két tartótiszttel is tárgyal, és így próbálta mozgási terét kipuhatolni, végül pedig a püspöki tisztséget is elfogadta. Előre vállalta a lelkeszek sorában végzendő tisztoztatásokat és a kommunista utasítások végrehajtását. Ezzel a magatartásával nemcsak elemi, hanem jogi normákat is megsértett. Aki aláveti magát a kommunista államhatalom feltétlen akaratának, sőt kész püspöke hatáskörének a bitorlására, az aligha lehet alkalmas ilyen magas tisztség viselésére.

Az 1958. november 4-i beiktatási beszéd visszatükrözte az államhatalom akaratának feltételien követését. Igyekezett ugyan valamelyes mozgástérrel beszélni, ha azonban valaki a szolgaság újjára lép, mindig mélyebbre szokott süllyedni. Annak kijelentése, hogy a Biblia számára nem jelent törvénykönyvet, szinte automatikusan azt is magában rejtette, hogy erkölcsi tekinélyt sem, hiszen szerinte mindenben a józan ész kell követni. A két világhírű egyházfejedlem Elvind Berggrav norvég és Otto Dibelius német püspök, valamint a Lutheránus Világszövetség 1952. évi hannoveri világgyűlése egyértelműen kinyilvánította, hogy a keresztyén ember engedelmisségi köteleessége csak a jogállam irányában áll fenn. Az a többség, amely függetleníti magát a jogrendtől, tirannusnak tekinthető. A keresztyének sohasem válhatnak ilyen államhatalom eszközévé, ennek kiszolgálójává. Az egyház olyankor nem köthet kompromisz-

szumot, amikor az evangélium követelményei súlyosan sérülnek. A kommunista államhatalom is ilyen volt.

Káldy ügyességét igazolta a Lutheránus Világszövetség vezetőivel 1959. február 14-én Bécsben folytatott tárgyalás, ahol Ordass nevének hangoztatása mellett mégis a szocializmus építését tartotta fontos feladatának, nem pedig Ordass egyházpolitikája mellett való kiállást.

Nagy riadalmat váltott ki, hogy Ordass naplószerű feljegyzései 1969-ben kikerültek nyugatra, és fennállt annak a veszélye, hogy esetleg könyv formájában is megjelennek. Káldy országos hajszát indított a lelkészek ellen, és egyenként kellett nyilatkoznuk Ordass ellen, akit ő „epizódfigurának” nevezett, élesen támadva azt az álláspontját, mely szerint „az egyház semmiképpen sem állhat jó viszonyban a marxista-leninista állammal.”

Káldy szereplése igazolta az állami elvárásokat, és az állami kívánságok feltétel nélküli kiszolgálása megnyitotta számára azt a lehetőséget, hogy állami támogatással eljusson szereplése csúcsára, a világszövetség elnökségére.

A '84-es világyűlés alkalmával Ordass sírjánál történt megemlékezés kapcsán más szöveg került a magyar nyelvű és más a külföldi lapokba. Mi más volt ez, mint az emberek félrevezetése.

Bár Káldy személyes adottsága lelkési vagy püspöki szolgálatra szóonoki tehetségénél fogva adott volt, ez nála nem jelentkezett tisztán. Volt benne hatalomvágy, mely magával hozta az erőszakosságot, a diktatúrára való hajlamot. Csakis ezzel lehet magyarázni, hogy a kezdetben tisztességes lelkész ennek az útnak hátat fordított, megszavazta Ordass Lajos püspök törvénytelen eltávolítását, holott tudhatta, hogy sem fegyelmi, sem más egyházi eljárás nem volt ellene, hanem kizárólag állami önkény érvényesült vele szemben. De mindezt betetőzte azzal, hogy elvállalta a déli kerületi püspökséget. Ez már több volt, mint bottás, a püspöki hatalomnak, Ordass legalisan meg sem szűnt püspökségének a bitorlása. Nyilván Ordass esetéből tudhatta, hogy kommunizmusban az állam szolgálatában az egyház nem maradhat egyház, hanem mindig az államhatalom érdekei érvényesülnek.

Ha felvetjük azt a kérdést, hogy Káldy Zoltán világszövetségi elnökké választását valóban dícsőseggént lehet-e értékelni, akkor úgy gondolom, hogy a helyes válasz az, hogy Káldy elnökké választása blasfémia volt. A dicsőség a megálázott Ordass Lajos püspököt és mindazokat illeti, akik hűek maradtak Krisztus evangéliumához.

Kérdés Terray Lászlóhoz:

Őn a korszak sok eseményénél személyesen is jelen volt, tevékenységével részese lett ennek a korszaknak. Könyvet publikált Ordass Lajosról, folyóiratunk több alkalommal közölte tanulmányait, írásait, visszaemlékezéseit. Hogyan értékel mint a korszak tanúja a könyvet? Hogyan látta a szerző a külföldön élő teológusok, lelkészek szerepét a korszak eseményeiben?

A Lutheránus Világszövetséggel folyamatos kapcsolataim voltak a 1960-as évek végétől kezdve. Egyrészt a Norvég Izrael-misszió építkezései miatt Izraelben (Haifa, Tel Aviv), másrészt mint a norvég evangélikus külmissziói tanács (Norsk Luthersk Misjonsnemnd) elnöke. Az LVSZ több

nemzetközi konferenciáján vettem részt, több ilyen alkalommal Káldyval is találkoztam (és vele

egészen „normális” beszélgetéseket is folytattam), a genfi irodákat is látogattam. Közélből figyelhettem meg, hogyan tolódott el a világszövetség munkájának hangsúlya a teológiai mélybe fúrástól és missziótól a mindennapi etikai, szociáletikai kérdések felé. Korányi nem tér ki arra, milyen pozitív fogadtatásban volt része Káldynak az LVSZ részéről, hogy Káldyt úgyszólván „futtatták” (a szlovák és lengyel atyafiak bosszúságára) egy szerény bizottsági tagságtól a Központi Bizottsáig, és végül az LVSZ elnöki székéig. (Az LVSZ hivatalos története is megjegyzi, hogy az elnöki székbe választás a stáb részéről „nem megfelelő módon”, *in an inexpedient way* folyt le, 411. o.) Nem kerülte el a magyar sajtó figyelmét sem, hogy a világyűlésen tartandó 13 csoportgyűlés között négynek volt „egyházi” témája és kilencnek „világi”. (Magyar Nemzet, 1984. február) Nem véletlen, hogy Káldy Zoltán síremlékéhez az LVSZ 5000 dollárt küldött 1989-ben. (Nagy Gyula püspök köszönő levele, LWF Archives Genève, GS X.500. Hungary)

Egy bizonyos *magyar emigráns kampány* Korányi szerint egy „norvég írással” kezdődött el 1983 júliusában (99. o.). Ez az én „norvég írásom” 1983 *októberében* jelent meg. A láb-jegyzetben jelzett LWI helyen se norvég írásról, se az én nevemről nincs említés. A célpont Vajta Vilmos, akinek ott idézett cikke 1983 márciusában jelent meg. Norvég írásomról egy norvég egyházi sajtótájékoztatóban summás, hibás és félreérthető ismertetés jelent meg. Ebből egy rövid oldalt átvett a Norwegian Church News, s ennek lerövidített változata jelent meg az LWI *német* kiadásában. (Erre egy 2009. február 20-i e-mailben hívtam fel Korányi figyelmét.) A német LWI híret közvetlenül követte Káldy részéről egy egész oldalas támadás rám, és ugyanott Carl Mautól szintén egész oldalas támadás „unverantworliches Störmaneuver” címmel. Mindezzel részletesen beszámoltam a Keresztyn Igazságban. (64. sz., 2004 tél 6–22. o.) (Külön is figyelembe ajánlhatom Káldy Zoltánnak a norvég egyház érsekéhez írt levelét, amelyben Róm 1,28–30-at alkalmazza rám. Érdemes elolvasni. Az ajánlat, hogy feleljen a norvég folyóiratban, Káldy részéről válasz nélkül maradt.)

Érdekes, hogy Korányi felhasznál olyan információt, amelyről ő maga elismeri, hogy nem megbízható (138. jegyzet a 101. oldalon), és ami nem is felel meg az 1984 tavaszán a svédországi Sigtunában tartott konferencián történeteknek. Ezen az északi egyházak Budapestre készülő küldöttei vettek részt, ahol magam természetesen szintén jelen voltam, s ahol semmiféle kísérlet nem volt arra, hogy engem kizárjanak „a világyűlésre utazó norvég delegációból.” Dahlgren viszont ott aránylag szimpatikus módon, de persze kritikával is, ismertette Ordass-könyvemét, amely – melleleg – akkor csak norvég nyelven volt hozzáférhető.

Nem értem, hogyan lehet kampánynak nevezni (97. o.; 138. sz. jegyzet a 101. oldalon; 105. o. stb.), ha két-három (még hozzá különböző országokban élő) embernek ugyanazon témáról hasonló véleménye van. Korányi ír ugyan „ellenkampányról” is a külügyminisztérium részéről (98. o.) és Káldy részéről „belekejtő kampányról” (104. o.), de ez esetekben konkrét, célzott tervezésről és szervezésről van szó.

Egyáltalán: A mi KÉMELM-ünkben nem tárgyaltunk politikai vagy „Káldy-ellenes” témákat. Évenkénti üléseinken minket a külföldi magyarság közötti szolgálat érdekelt, ez tartott minket össze, ebben segítettük egymást. Hátárazatokat mi nem hoztunk „az otthoni helyzettől”. A Sza-

bad Európában tudomásom szerint még áhítatot se tartott egyikünk sem. Volt köztünk is nézeteltérés. Volt, aki hazajárt Magyarországra (a 70-es években én is ezek közé tartoztam, amíg ki nem tiltottak), volt, aki nem járt haza. Volt, aki bejárt Káldyhoz, én be nem tettem a lábamat a Puskin utca 12-be, még 1990 után is csak egyszer-kétszer jártam ott, alighanem erdélyi segélyüggekben. Volt, aki cikkeket, sőt cikksorozatot is írt az Evangélikus Életbe, én kerültem a szerkesztőséget. Mi szimbolikusan „a 17. egyházmegye” címet adtuk az Útitárs külföldi magyar gyülekezetekről és konferenciákról adott tudósításainak, de volt köztünk, aki tiltakozott ez ellen. Mégis az volt a meggyőződésünk, hogy egy test tagjai vagyunk otthoni egyházunkkal is, és mi is „szereztük egyházunkat.”

A diakóniai teológiával természetesen foglalkozott a KÉMELM már a 60-as évek végétől, főleg a három évenkénti teológiai konferenciáin. Tehát a „kampány” nem a világyűléssel kapcsolatos indult (ahogy az én Ordass-könyvemre sem a világyűlésre való tekintettel gyűjtöttem az anyagot 1962 óta.) Emlékezetem szerint a kampány kifejezést Káldy maga sem használta velünk kapcsolatban. Persze amikor Káldy hozzánk fordult, és külföldi magyar evangélikusoknak nevezett minket, akkor is ott lapangott a háttérben a politikus. Korányi két ilyen Káldy-levelet vett fel a dokumentumok közé. De hát voltak ám Káldynak jóval élesebb hangú cikkei ellenünk az Evangélikus Életben, és íratott is cikkeket ellenünk és az Útitárs ellen. Érdekes lenne egyszer felvetni a kérdést: hogyan gondolkozott Káldy az egyházzól mint szentek közösségéről? Hozzáértottunk mi is a KÉMELM-ben?

Bevallom: Nem szeretem, ha minket, külföldi magyar evangélikus lelkészeket „emigráns magyar” lelkészeknek titulálnak. Többen közülünk egyáltalán nem „emigráltak”. Legtöbbször a helyi lutheránus egyházakban (vagy nemzetközi szervezetekben) szolgáltunk évtizedeken át (amit ezek nagyra is becsültek). Az LVSZ is szereti róluink az „Exil-Ungar” kifejezést használni, s ennek határozottan lebecsülő melléközöngéje van. De hát akkor Madeleine Albright is „emigráns német”, vagy Henry Kissinger is „exil-német”? (másféle összehasonlítás nélkül). A közzétett dokumentumokban Káldy Zoltán is „nyugati országokban élő magyar evangélikusokról” szól (Korányi 177kk és 180kk o.), amikor ez felel meg a politikának. Miféért kell akkor ennek a politikának a megszűnése után is a régi terminológiát használni?

A világyűlésre visszatérve kifejezetten rosszindulatú állításnak kell minősítenem azt a megjegyzést, hogy Bertelsen dán püspök az elnökválasztás előtti napra, tehát hétfőre, július 30-ára *időzíttve* tette szövé, hogy Dóka Zoltán nyílt levelét is ki kell osztani, nemcsak Bertelsen püspököt, aki többször fel is szólalt arról, milyen jogon tagadták meg Dóka levelének szétoztását, míg Káldy „nyilatkozatát” minden jelenlévő megkapta. Carl Mau péntektől kezdve többször is bejelentette, hogy „jelenleg a tisztviselők (officers) és a Business Committee (üzrendi bizottság)” foglalkozik ezzel az üggyel (Minutes 25. o.), és határozatot is hozott (*had voted*, uo. 64. o.). Bertelsen még az elnökválasztás utáni napon, augusztus 1-jén is követelte a választ. De a Business Committee jegyzőkönyve (Minutes 122kk) azt mutatja, hogy a témát ott egyáltalán nem tárgyalták.

Összegezve azt kell mondanom: Káldy Zoltán kezdettől fogva, itthoni és külföldi szolgálatával egyaránt a „szocializmust” építette. Ez nincs benne a 1959-es bécsi beszélgetés jegyzőkönyvében (Dokumentumok 141–155. o.), de benne van „Pécsi” erről a beszélgetésről az állambiztonságnak írt jelentésében: „*A magyarországi evangélikus egyház segíteni akarja a szocializmus építését (is)*” (Dokumentumok 157. o.) A „szocializmus” pedig „efelől nem lehet kétség, Kelet-Európában a dialektikus és történelmi materializmuson, vallási tekintetben pedig az ateizmuson alapul”. (Írtam Koinonia 1983. 11. o.)

Ittész János:

Ez a kerekasztal-beszélgetés és főleg a témáját jelentő könyv mutatja, hogy a Káldy-korszak még mindig velünk élő történelem, és a diakóniai teológia mai egyházunkat betolyásoló teológiai örökség, és mindaddig az is marad, amíg nem fogunk össze, hogy egyházunk hitvallásos örökségét jelentő lutheri teológiához visszatérjünk.

**A Fraternitás Lelkészegyesület pályázatot hirdet
lelkészek számára liturgikus öltözetre.**

Pályázni lehet egy stólakészletre vagy egy albára.

Pályázhat a Magyarországi Evangélikus Egyházban szolgáló felszentelt vagy felszentelés előtt álló lelkész, aki vállalja, hogy a szolgálatok végzése alatt viseli a liturgikus öltözetet.

A pályázati kiírás alapján évente legfeljebb 6 db liturgikus öltözet osztható ki. Elsősorban olyan lelkészek jelentkezését várjuk, akiknek még nincs ilyen liturgikus öltözetük.

A pályázatot írásban a 8200 Veszprém, Kossuth L. u. 4. címre kell beküldeni postán vagy e-mailen: veszprem@lutheran.hu.

A pályázatnak tartalmaznia kell:

név, szolgálati hely, vállalási nyilatkozat a viselésről.

Elbírálás: beérkezési sorrendben.

Beküldési határidő: 2013. február 28.

a Fraternitás Lelkészegyesület elnöksége